

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“ – СКОПЈЕ
L'UNIVERSITE „ST CYRILLE ET METHODE“ – SKOPJE

ГОДИШНИК
НА ПРАВНИОТ ФАКУЛТЕТ
„ЈУСТИНИЈАН ПРВИ“ ВО СКОПЈЕ

ГОДИШНИК	ТОМ 58	СКОПЈЕ SKOPJE	2018
----------	--------	------------------	------

ANNUAIRE
DE LA FACULTÉ DE DROIT
„JUSTINIANUS PRIMUS“ DE SKOPJE

РЕДАКЦИСКИ ОДБОР

Уредничка на Годишникот:

проф. д-р Каролина Ристова -Астеруд

Уредувачки одбор на Годишникот во чест на проф. д-р Миодраг Мицајков, редовен професор во пензија на Правниот факултет „Јустинијан Први“ во Скопје:

проф. д-р Добринка Тасковска (Северна Македонија),
проф. д-р Јасна Бачовска Недиќ (Северна Македонија),
проф. д-р Ирена Рајчиновска Пандева (Северна Македонија),
проф. д-р Петра Дебушер (Белгија),
проф. д-р Златан Мешкиќ (Босна и Херцеговина),
проф. д-р Ана Лисе Кјаер (Данска),
проф. д-р Ричард Матланд (САД),
проф. д-р Славко Ѓорѓевиќ (Србија),
проф. д-р Марија Игњатовиќ (Србија),
проф. д-р Ченкер Гокер (Турција),
проф. д-р Али Ресул (Турција),
доц. д-р Александар Спасов (Северна Македонија),
доц. д-р Драги Рашковски (Северна Македонија),
д-р. Штефан Пирнер (Германија).

Секретар на Годишникот: асс. м-р Илија Манасиев

Правен факултет „Јустинијан Први“,
ул. Гоце Делчев 96 1000 Скопје, Република Северна Македонија

Лектура: Дениз Тесторидес и Славчо Пеев

Печати: Печатница НАПРЕДОК - Тетово

Тираж: 150

Објавувањето на овој Годишник и подготовката на трудови чии што автор(к)и се вработени на Правниот факултет „Јустинијан Први“ - Скопје е во рамки на проектот „Евроинтеграцијата на општествениот, правниот и политичкиот систем на Република Северна Македонија“.

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“
ПРАВЕН ФАКУЛТЕТ „ЈУСТИНИЈАН ПРВИ“ – СКОПЈЕ

ГОДИШНИК

НА ПРАВНИОТ ФАКУЛТЕТ
„ЈУСТИНИЈАН ПРВИ“ ВО СКОПЈЕ

ANNUAIRE
DE LA FACULTÉ DE DROIT
„JUSTINIANUS PRIMUS“ DE SKOPJE

ВО ЧЕСТ НА
ПРОФ. Д-Р МИОДРАГ МИЦАЈКОВ

СКОПЈЕ, 2018

СОДРЖИНА
НА ГОДИШНИК НА ПРАВНИОТ ФАКУЛТЕТ „ЈУСТИНИЈАН ПРВИ“ ВО СКОПЈЕ
ВО ЧЕСТ НА ПРОФ. Д-Р МИОДРАГ МИЦАЈКОВ

ВОВЕДНА РЕЧ ВО ЧЕСТ НА ПРОФ. Д-Р МИОДРАГ МИЦАЈКОВ V

1. Каролина Ристова-Астеруд ПРАВНИОТ ЛАТИНСКИ ЈАЗИК КАКО <i>LINGUA FRANCA</i> ВО ПРАВНИОТ ПРОСТОР НА ЕВРОПСКАТА УНИЈА (Аргументи, дилеми и состојби)	1
2. Јасна Бачовска Недиќ, Ирена Рајчиновска Пандева ПОЛИТИЧКАТА ТОЛЕРАНЦИЈА, СЛОБОДАТА НА ГОВОР И МРЕЖНОТО ОПШТЕСТВО (СТУДИЈА НА СЛУЧАЈ – ТУРЦИЈА)	27
3. Драги Рашковски ОДРЕДУВАЊЕ НА НАДЛЕЖНОСТА НА СУДОТ ВО СПОРОВИТЕ КОИ ПРОИЗЛЕГУВААТ ОД УПОТРЕБАТА НА ОБЛАК (CLOUD) ТЕХНОЛОГИЈАТА	55
4. Илија Манасиев ВИДОВИ НА ПРАВЕН ОДНОС	71
5. Борче Давитковски, Ана Павловска-Данева, Елена Давитковска, Ивана Шумановска-Спасовска ПРАВНА ЗАШТИТА НА КОРИСНИЦИТЕ НА ЈАВНИ УСЛУГИ СОГЛАСНО ЗАКОНОТ ЗА ОПШТА УПРАВНА ПОСТАПКА	87
6. Тања Каракамишева – Јовановска CONSTITUTIONAL ANALYSIS OF THE DRAFT-LAW ON THE USE OF LANGUAGES OF 2017	111
7. Јелена Трајковска-Христовска СИСТЕМОТ НА КОНТРОЛА НА УСТАВНОСТА НА ПРАВНИТЕ АКТИ ВО РЕПУБЛИКА ИТАЛИЈА	133
8. Александар Спасеновски НЕКОИ АСПЕКТИ НА ОДНОСОТ НА СЛОБОДАТА НА ВЕРОИСПОВЕД СО ДРУГИ ЧОВЕКОВИ ПРАВА И СЛОБОДИ	153
9. Љубомир Д. Фрчкоски ПРАВОТО И НАСИЛСТВОТО	161

10. Владимир Божиновски ПРИДОНЕСОТ НА СХОЛАСТИКАТА И ДЕЛОТО НА СВ. ТОМА АКВИНСКИ ВО СОЗДАВАЊЕТО НА ЕДИНСТВЕН КУЛТУРЕН И ПОЛИТИЧКИ ИДЕНТИТЕТ ВО СРЕДНОВЕКОВНА ЕВРОПА	173	21. Горан Коевски, Дарко Спасевски ТРГОВЕЦ -ПОЕДИНЕЦ И НЕГОВИОТ СТАТУС ВО СТЕЧАЛНАТА ПОСТАПКА	399
11. Христина Рунчева Тасев ВЛИЈАНИЕТО НА ГРЧКАТА ПРАВНО-ФИЛОЗОФСКА МИСЛА ВРЗ ИДЕИТЕ НА РИМСКАТА <i>RES PUBLICA</i>	183	22. Биљана Петревска, Ванчо Узунов ПРЕДИЗВИЦИ ВО РЕГУЛИРАЊЕТО И ПОТТИКНУВАЊЕТО НА СОЦИЈАЛНОТО ПРЕТПРИЕМАШТВО	419
12. Владо Бучковски, Гоце Наумовски, Есин Кранли Бајрам РИМСКОТО ПОЛИТИЧКО ГОВОРНИШТВО НИЗ ПРИМЕРОТ НА <i>MARCUS PORTIUS CATO</i> (КАТОН СТАРИОТ)	197	23. Елена Нешовска Косева ИНСТИТУТОТ „ДАНОЧНА АРБИТРАЖА“ КАКО ИНСТРУМЕНТ ЗА ПОДОБРУВАЊЕ НА ЕФИКАСНОСТА НА ЗАЕМНАТА ПОМОШ ВО ДАНОЧНИТЕ РАБОТИ	435
13. Гале Галев, Јадранка Дабовиќ Анастасовска НАЧЕЛОТО НА СОВЕСНОСТ И ЧЕСНОСТ – ФУНДАМЕНТАЛНО НАЧЕЛО НА ОБЛИГАЦИОНОТО ПРАВО	211	24. Ангел Ристов ТЕМЕЛНОТО УРЕДУВАЊЕ НА ИМОТНИТЕ ОДНОСИ НА БРАЧНИТЕ ПАРТНЕРИ: „ЉУБОВ БЕЗ СМЕТКА ИЛИ ЉУБОВ СО ЧИСТА СМЕТКА“	451
14. Неда Здравева „УГЛЕД И ЧЕСТ“ ИЛИ „НАВРЕДА И КЛЕВЕТА“ – ОДГОВОРНОСТА НАСПРОТИ ЗАКОНСКОТО УРЕДУВАЊЕ	251	25. Елена Игновска ЕВРОПСКИОТ СУД ЗА ЧОВЕКОВИ ПРАВА И ПРАВОТО НА ИНФОРМАЦИЈА ЗА ГЕНЕТСКОТО ПОТЕКЛО НА ПОСВОЕНИТЕ ДЕЦА	471
15. Тони Дескоски, Вангел Доковски ПРИЧИНИ ЗА ПРИФАКАЊЕ НА АВТОНОМИЈАТА НА ВОЛЈАТА ВО МЕЃУНАРОДНОТО ПРИВАТНО ПРАВО	277	26. Драгана Кипријановска ЕВОЛУЦИЈА НА ПСИХИЈАТРИСКО-ПРАВНИТЕ СФАКАЊА ЗА ДУШЕВНИТЕ РАСТРОЈСТВА И ПОСТАПУВАЊЕТО СО ДУШЕВНО БОЛНИТЕ ДЕЛИКВЕНТИ	491
16. Елена Михајлова Стратилати УЛОГАТА НА ДРЖАВАТА ВО СПРАВУВАЊЕТО СО ДЕЛАТА ОД ОМРАЗА НИЗ ПРАВОТО	299	27. Владо Поповски ДЕНОМИНАЦИЈА И ПОДЕЛБА – ЗАМИСЛУВАЊКИ ГО БАЛКАНОТ БЕЗ МАКЕДОНИЈА И МАКЕДОНЦИТЕ	513
17. Беким Нухија ПРАВНИ АСПЕКТИ НА ХУМАНИТАРНАТА ИНТЕРВЕНЦИЈА	309	28. Билјана Поповска, Иванка Василевска МАКЕДОНСКОТО РЕВОЛУЦИОНЕРНО ДВИЖЕЊЕ ОД СОЗДАВАЊЕТО НА МАКЕДОНСКАТА РЕВОЛУЦИОНЕРНА ОРГАНИЗАЦИЈА ДО ПОЧЕТОКОТ НА ВТОРАТА СВЕТСКА ВОЈНА	527
18. Љупчо Стојковски СОВЕТОТ ЗА БЕЗБЕДНОСТ НА ООН И „НОВИТЕ ВОЈНИ“	327		
19. Цудитен Скорфилд МекЛахлан (Judithanne Scourfield McLauchlan) PRESIDENTIAL CORRESPONDENCE DURING THE CLINTON ADMINISTRATION: STAYING IN TOUCH WITH THE AMERICAN PEOPLE	341		
20. Александар Климовски ПРИЧИНИТЕ ЗА ПОЈАВАТА НА АКЦИОНЕРСКИОТ АКТИВИЗАМ И РАЗВОЈОТ НА АКЦИОНЕРСКАТА ДЕМОКРАТИЈА	369		

Prof. Dr. Vladimir Bozinovski,
Faculty of Law "Iustinianus Primus" in Skopje

**THE CONTRIBUTION OF SCHOLASTICISM AND
ST. TOMAS AQUINAS IN THE CREATION OF COMMON
EUROPEAN CULTURAL AND POLITICAL IDENTITY
IN THE MIDDLE AGES**

An Abstract

The education in Medieval Europe was crucial for strengthening of the common identity, established through universal Christian values and the Catholic Church. The process of education was the basic instrument for promotion of the common culture, which determines the affiliation towards certain social group and strengthens the unity. The scholasticism defines the whole development of the medieval education and science. Its main goal was adjustment of the writings of the classical authors to the medieval Christian norms. Its main representant, Tomas Aquinas, creates the most viable symbiosis between his interpretation of the classical scholars and the catholic theology. The scholasticism was improving and adjusting the universality of the Christian dogma, which was a base for creation of the common cultural and political identity in catholic Europe, as a main precondition for its unification under the patronage of the Catholic Church.

Key words: *Tomas Aquinas, scholasticism, common European identity.*

доц. д-р Христина Рунчева Тасев¹

**ВЛИЈАНИЕТО НА ГРЧКАТА ПРАВНО-ФИЛОЗОФСКА
МИСЛА ВРЗ ИДЕИТЕ НА РИМСКАТА RES PUBLICA**

Кратка научна статија

УДК:321.15(38-21:37)

342.2(38-21:37)

Резиме

Предметниот текст има за цел да даде приказ на влијанието кое го извршиле грчкиот модел на град-држава и идеите на неговите највлијателни филозофи врз развојот на Римската република. Преку компаративен приказ на организација на власта, авторката укажува дека наспроти грчката демократија, Римската република станува модел на „плурална автономија“ со нагласена потреба за избалансираност на различните групи, процес кој во современите држави се остварува по пат на формални power-sharing договори. Под влијание на грчката мисла се раѓа т.н. „латински хеленизам“, во кој Римјаните презеле значаен дел од грчката култура и традиција, но воедно создале единствен политички модел олицетворен во римската res publica. Во поглед на придонесот кон филозофската мисла, Римјаните се сметаат како „нефилозофски народ“ кој е многу поблизок до конструирањето на т.н. „практична филозофија“, заради тенденцијата кон предлагање на практично применливи решенија за државното уредување, наместо догматско теоретизирање. Влијателната грчка култура ја пренела филозофијата во Рим, но таа добила посебни особености и вредности својствени само за Римската република.

Клучни зборови: *правно-филозофска мисла, старогрчка град-држава, Римска република, латински хеленизам.*

¹ Авторката е доцент на Правниот факултет „Јустинијан Први“ во Скопје.

1. Вовед

Грчкиот модел на град-држава има извршено силно влијание врз развојот на Римската република, како и врз севкупниот општествен живот и култура во Рим. Паралелата помеѓу грчкиот *polis* и римскиот *civitas* овозможува преглед на општествено-политичките состојби, а со тоа и согледување на начинот на кој грчката правно-филозофска мисла влијаела врз идеите на Римската република. Културните и економски врски помеѓу Грција и Римската република го продлабочиле влијанието на полето на организацијата на власта и потребата од пронаоѓање на најдобриот облик на државно уредување која била водечка идеја на грчката и римската правно-филозофска мисла. Предметниот текст има за цел да даде приказ на влијанието кое го извршиле грчкиот модел на град-држава и идеите на неговите највлијателни филозофи врз развојот на Римската република. Преку компаративен приказ на организација на власта, ќе укажеме дека наспроти грчката демократија, Римската република станува модел на „плурална автономија“ со нагласена потреба за избалансираност на различните групи, процес кој во современите држави се остварува по пат на формални power-sharing договори. Под влијание на грчката мисла се раѓа т.н. „латински хеленизам“, во кој Римјаните презеле значаен дел од грчката култура и традиција, но воедно создале единствен политички модел олицетворен во римската *res publica*. Во поглед на придонесот кон филозофската мисла, Римјаните се сметаат како „нефилозофски народ“ кој е многу поблизок до конструирањето на т.н. „практична филозофија“ заради тенденцијата кон предлагање на практично применливи решенија за државното уредување, наместо догматско теоретизирање. Влијателната грчка култура ја пренела филозофијата во Рим, но таа добила посебни особености и вредности својствени само за Римската република.

2. Атинската демократија vs. римската олигархија

Атина, како град-држава траела многу пократко од Римската република, имала помалку нагласени имотни разлики помеѓу граѓаните, а демократијата ја негувала на улиците на градот и во единственото собрание во кое граѓаните не биле поделени по основ на богатство или општествен статус. За разлика од Атина, Римската република, заснована на мешовитиот устав, имала повеќе собранија, магистратури, аристократски сенат и располагала со кочници и рамнотежа на

организацијата на власта. Во четвртиот век пр.н.е. Рим бележи просторна експанзија, а со тоа пораснал и бројот на територијална единици – трибуси, кои биле вештачки создавани по законски пат заради подобра систематизација на новоосвоените територии. Со територијалната експанзија се создава и потребата од уредување на граѓанскиот статус на жителите на новите територии кои биле апсорбирани од Римската република. Така, паралелно со припојувањето на постоечките градови-држави чии жители се стекнале со полноправен римски граѓански статус или граѓански статус без право на глас (*sine suffragio*), се одвивало и формирање на римските колонии (чии жители за разлика од оние на грчките колонии, го задржале граѓанскиот статус на родниот град) и создавање на „латински“ колонии, самоуправни градови-држави со сопствен граѓански статус, но чии граѓани уживале одредени права од сферата на приватното право во Рим и можеле да се стекнат со граѓански статус во Рим и со право на глас во некое од т.н. римски „племиња“ по пат на населување во градот.²

За разлика од грчките градови-држави, за кои се говори дека биле творби на легендарните законодавци Солон и Лукурт, римскиот правен систем претставува колективно достигнување „заснован од генијалните умови, не од еден човек, туку од многумина; основан не од една генерација, туку низ долг период од неколку векови и луѓе од различни возрасти“.³ Римската република, за разлика од атинскиот полис, имала повеќе нагласен олигархиски отколку демократски карактер.⁴ Републиката практикувала директна и претставничка демократија, но сепак најбогатите граѓани биле креатори и носители на главните одлуки. Римската република создала услови за појава и развој на Римската империја која по многу векови, па сè до денес се смета за непроменет симбол на западната цивилизација, а со тоа и влијателен модел на организација на власта и уставен инженеринг. Во однос на тврдењето дека Римската република има нагласен олигархиски карактер, *Fergus*

² Millar, Fergus. *The Roman Republic in Political Thought*. Hanover and London: University Press of New England, 2002, стр. 18.

³ Glendon, Mary Ann. *Cicero Superstar*. January, 2010. Достапно на: www.firstthings.com;

⁴ Според Дејвид Хелд во своето дело *Модели на демократија*, Скопје: Академски печат, 2008, стр. 46: „Но додека Атина претставуваше демократска република, во современата наука обично се тврди дека Рим претставуваше чисто олигархиски систем. И покрај преземањето на хеленските идеи за државата во делата на римските мислителите (особено кај Цицерон, 106-43 п.н.е) и вклучувањето на селското население со потекло во Рим и ослободените робови во политичката заедница, сепак елитата била таа која цврсто доминирала во сите аспекти на римската политика“.

Millar нема да се согласи и при тоа ќе истакне дека за ова тврдење да биде убедливо, потребно е Рим да се из земе од разгледување на различни видови на демократија и да се прикаже дека „елитите“ или олигарсите биле обединети и со тоа не дозволувале каква било алтернатива за граѓаните. Но ова не било случај во ниту една фаза од историјата на Рим, дури ни за време на последниот век од Републиката кога се воделе отворени и силни судири.⁵ Во таа насока, и *Sanford Lakoff* нагласува дека: „Иако римскиот републиканизам на почетокот имал нагласен олигархиски карактер за разлика од атинската демократија, неговиот развој во понароден облик на управување покажува дека олигархијата тешко може да се одржи штом веќе еднаш е усвоено начелото на народниот суверенитет.“⁶ При тоа, несомнено мора да констатираме дека политичкиот систем во периодот на Републиката бил различен од денешниот, односно граѓаните гласале за поединци кои биле избирани за носители на функции во период од една година, а не и за влада како колективен орган кој ја предводел Републиката. Републиката станува модел на „плурална автономија“⁷, кој всушност ја означува потребата да се прилагодат и да се избалансираат различните групи во едно општество, процес кој во современите држави се остварува по пат на формални *power-sharing* договори. Во „мешовитиот устав“ на Римската република, оваа плурална автономија е претставена низ призма на двете антагонистички групи на патриции и плебејци⁸ кои биле во непрекината борба за поделба на власта и превласт, која резултирала со своевиден *power-sharing* модел.⁹ Битката на редовите и победата на плебејците

⁵ Millar, Fergus. *The Roman Republic in Political Thought*. Hanover and London: University Press of New England, 2002, 142.

⁶ Lakoff, Sanford. *Democracy: History, Theory, Practice*. Westview Press, 1996, стр. 68.

⁷ „Плурална автономија“ во современа смисла на зборот се користи со цел да значи поделени општества во кои се води битка помеѓу различни групи по различни линии на поделба: етничитет, јазик, култура, религија, територија или некој друг заеднички интерес.

⁸ Lakoff, Sanford. *Ten Political Ideas that have shaped the World*. Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, 2011.

⁹ Во првите години од Републиката, плебејците имале потчинета положба бидејќи сите позиции во власта биле заземени од редот на плебејците, кои биле наследници на сенатори, некогашни советници на римските кралеви, а кои по падот на кралството се стекнале со видни политички и верски функции. (Flower, I. Harriet. Ed. *The Cambridge Companion to the Roman Republic*. Cambridge University Press, 2006, 44-45) Незадоволството на плебејците кулминирало во 367/366 година пр.н.е. кога по борбата на редовите, тие се стекнуваат со право да учествуваат во власта. Најпрво станале носители на магистратури: плебејски трибуни и едили, а подоцна била востановена обврска еден од конзулите да биде од редот на плебејците, добиле право да членуваат во сенатот и имале свое собрание (*concilium plebis*).

создале можност за широка народна партиципација во органите на Римската република, со што по својот концепт станува многу поблиска до грчката демократија. Во таа насока, *Sanford Lakoff*, во своето дело *Демократија* ќе нагласи дека: „...Кога републиканизмот ќе стане синоним за народна претставничка власт, често еднодомна и заснована на општо избирачко право, разликата помеѓу републиканизмот и демократијата станува повеќе прашање на историска конотација отколку на политичка реалност.“¹⁰ Сепак, доколку Атина претставува *лулка на демократијата* и ризница на бројни историски, реторички, филозофски текстови, Рим може да се карактеризира како *демократски систем* кој се развивал во значаен дел по урнекот на грчките градови-држави. Така, според *Fergus Millar*, Рим бил „уставно структурирана заедница која Грците би ја окарактеризирале како полис“.¹¹ Имено, грчкиот автор Хераклид во четвртиот век пр.н.е. за Римската република не само што го употребува терминот полис, туку ја детерминира како „грчки полис“.¹² Сепак, Римјаните во поглед на воспоставување на интелектуални релации со хеленизмот, делувале од позиција на сила и без напор го зачувале своето силно чувство за идентитет и супериорност¹³ Како резултат на културната размена, Римската република се нашла под силно влијание на грчката култура и идеи.¹⁴ Според *Arnaldo Momigliano*, Римската република по пат на асимилација присвоила голем број грчки добра, литературни дела, уметнички творби, филозофски идеи и народни обичаи...¹⁵ Грчкиот јазик и неговото изучување станале сè поприсутни во Римската република, а особено биле предизвик за највидните римски граѓани.¹⁶ На

¹⁰ Lakoff, Sanford. *Democracy: History, Theory, Practice*. Westview Press, 1996, стр. 67.

¹¹ Millar, Fergus. *The Roman Republic in Political Thought*. Hanover and London: University Press of New England, 2002, стр.13.

¹² Plutarch. *The Lives of the Noble Grecians and Romans*. Translated by John Dryden. New York: Random House, 1932, стр. 168.

¹³ Momigliano, Arnaldo. *Alien Wisdom: The Limits of Hellenization*. Cambridge: Cambridge UP, 1990, стр. 10.

¹⁴ Според Krimkevich, Alex. *Saving the State: Roman Resistance to Greek Influence*, 118 достапно на: <http://boothepriize.stanford.edu>: „Зградите беа конструирани во грчки архитектонски стил; младите Римјани често беа праќани во Грција да учат реторика и филозофија; Грчките робови беа увезувани како квалификувани работници или наставници.“

¹⁵ Momigliano, Arnaldo. *Alien Wisdom: The Limits of Hellenization*. Cambridge: Cambridge UP, 1990, стр.11.

¹⁶ Кај Плутарх, *The Lives of the Noble Grecians and Romans*. New York: Random House, 1932, 452, среќаваме сегмент во кој е истакнато дека по поразот на Филип V во Тесалија од страна на Тит Фламиниј, таткото на Грахи, Етолианците и Ахеанците со задоволство констатирале дека откриле дека тој бил во суштина „Грк по својот звук и јазик“.

тој начин, во Римската република, започнувајќи од третиот век пр.н.е., се родил т.н. „латински хеленизам“ кој никогаш не може да се поистовети со грчкиот, но и никогаш не може да се одвои од него.¹⁷ Посебноста на т.н. „латински хеленизам“ се состои во фактот што Римјаните презеле значаен дел од грчката култура и традиција, но од друга страна, создале единствен политички модел олицетворен во римската *res publica*, кај која тежиштето на политичкото одлучување било кај граѓаните, а воената моќ се темелела на бројната римска војска. Супериорноста на милитарниот систем на Рим довела до брз територијален развој и освојување на нови простори, со што Републиката се покажала многу помоќна од Грција, освојувајќи и делови од неа.

3. Влијанието на грчките филозофи врз идејата за Римската *res publica*

Политичките идеи на атинската демократија претставуваат извор и инспирација за современата правно-политичка мисла. Идеите за слобода, еднаквост на граѓаните, правда и законитост врз кои денес се темелат уставите на современите демократии, несомнено водат потекло од лулката на демократијата, грчкиот полис. Иако Римската република била „современик“ на грчките градови-држави, идеите на најзначајните грчки филозофи продреле во нејзините граници и влијаеле на развојот на правно-филозофската мисла на Римјаните, но и директно врз организација на власта, на начин прилагоден на специфичните општествено-политички состојби во Рим.

Атинската демократија се сметала за оригинален облик на државно уредување, во кој граѓаните учествувале во креирањето на заедничкиот живот. Во таа насока, во познатиот посмртен говор на истакнатиот војсководец и политичар Перикле од Атина, запишан од Тукидид, стои:

Дозволете ми да напомам дека нашиот систем на владеење не е пресликан од институциите на нашите соседи. Нашиот систем многу повеќе им служи како модел на другите, отколку што имитира нечиј друг. Нашето уредување е наречено демократско, зашто моќта не е во рацете на малцинството, туку во рацете на народот... И

¹⁷ Momigliano, Arnaldo. *Alien Wisdom: The Limits of Hellenization*. Cambridge: Cambridge UP, 1990, стр. 11.

како што нашиот политички живот е слободен и отворен, таков е и нашиот секојдневен живот, со нашите меѓусебни односи... Ние сме слободни и толерантни во нашите приватни животи; но, во јавниот живот се придржуваме до законот.

...Кај нас секој поединец не само што е заинтересиран за своите лични работи, туку тој е заинтересиран и за државните работи: дури и оние кои се многу зафатени со своите лични занимања се извонредно добро информирани за општата политика – ова претставува наша особеност; ние не велíme дека оној кој не се интересира за политика е некој кој само си ги гледа своите работи; ние велíme дека тој воопшто нема што да бара овде...¹⁸

Според Перикле, атинската демократија претставувала оригинален урнек по чија мерка се создале други слични облици на уредување кај кои суверената власт била во рацете на демосот. При тоа, тој алудира на директно учество на граѓаните во управувањето на државата, при што никој во полисот не смее да биде имун на политиката. Според Дејвид Хелд, карактеристика на атинската демократија беше општото обврзување кон принципот на граѓанска доблест: преданост кон републиканскиот град-држава и подредување на приватниот живот кон јавните работи и кон општото добро.¹⁹ Оттука произлегува и идејата за *res publica*, односно грижата за јавното добро кое станува императив за римските граѓани кога по падот на власта на кралевите се раѓа Римската република.

Платон, познат како творецот на совршената држава,²⁰ е еден од најистакнатите критичари на демократијата во Атина. Овие негови ставови веројатно се должат на фактот што Платон пораснал во време на Пелопонеската војна (432–404 г. пр.н.е.) кога поради лутиот конфликт помеѓу Атина и Спарта, бил сведок на бројни револуции и контрареволуции во кои демократијата, како карактеристичен облик на уредување на власта во Атина, по победата на Спарта била заменета со олигархиското уредување, својствено за неа. Семејството на Платон

¹⁸ Посмртниот говор на Перикле во: Thucydides. *The Peloponnesian War*. Oxford University Press, 2009, стр. 91.

¹⁹ Хелд, Дејвид. *Модели на Демократија*. Скопје: Академски печат, 2008, стр.29.

²⁰ Шкарик, Светомир. Иванов, Ѓорге. *Политички теории: Антика*. Скопје: Правен факултет „Јустинијан Први“, 2006, стр. 259.

било вклучено во олигархискиот режим на Триесетте, кој поради својата бруталност го одвратил Платон од градење на политичка кариера и целосно се посветил на филозофијата.²¹ Платон во потрага по идеалниот облик на државно уредување, го создава своето дело *Држава* кое е во облик на дискусија што се води меѓу неговиот учител Сократ и неколку негови пријатели. Платоновите концепти на држава се заснова на идејата за нееднаквост на луѓето меѓу себе, па оттаму е „справедливо и секој од нив да си го заземе местото во државата според способностите.“²² При тоа, Платон зборува за сложена душа, исто како што е сложена правната држава и се состои од три дела: волев, разумен и нагонски (страстен).²³ На секој од овие делови одговара соодветна човекова доблест: на волевиот – храброста, на разумниот – мудроста, а на нагонскиот – умереноста. Клучот за правдата кај поединецот се наоѓа во хармоничниот однос меѓу трите делови на душата,²⁴ односно секој да се занимава со својата работа и да не се меша во работата на другиот.

Платон ја претставува државата како зголемен човечки организам, и тројната делба на душата ја пресликува кај три реда граѓани во државата кои се разликуваат според најмоќниот дел од душата кој владее со нив. Така, Платон зборува за обичниот народ, земјоделци, работници, занаетчиј кај кои преовладува страста. Кај чуварите, односно војници кои ја одржуваат безбедноста, доминира силната волја и храброст како доблест. Филозофите, односно управувачите, се раководени од разумот и тие се најсоодветни да управуваат со државата. Во потрагата по идеален модел на државно уредување, Платон смета дека власта треба да биде во рацете на филозофите, односно: „Доколку филозофите не се стекнат со кралска власт во државите, или оние кои ги нарекуваме кралеви доколку не бидат задоени со филозофија, нема да има крај на бедата, почитуван Глауконе, како за државата така и за целото човештво,“²⁵ Оттука, видлива е идејата на Платон за постоење на одредена група луѓе со посебни доблести, како што се „филозофите-чувари“, за кои смета

²¹ Plato. *Republic*, Wordsworth Editions Limited, 1997, VIII.

²² Митевски, Витомир. *Античка Филозофија*. Скопје: Аз-Буки, 2004, стр. 61.

²³ Според Платон, страствениот дел се наоѓа под дијафрагмата и е израз на човековите телесни нагони, претставувајќи го животинското рамниште. Волевиот дел се наоѓа во градите и како благороден содржи позитивна енергија во служба на рационалното во човекот. Најзначаен е разумниот дел кој е бесмртен и се наоѓа во главата, човекот преку него се издигнува над животните и има моќ на спознание.

²⁴ Raino. Midgaard, Knut. *Политичка филозофија*. Скопје: Феникс, 2003, стр. 25-26.

²⁵ Ibidem, 473b-474a, 178.

дека е најполезно да раководат со државата, што укажува на одобрување на олигархиски структурирана власт и силна критика на демократијата во Атина. Имено, Платон во *Држава* прави градација на четирите уставни облици на уредување кои ги смета за непотполни. На почеток е *тимократијата*, кај која носечко начело на владеење се заслугите и почестите (*time*-чест); потоа следува *олигархијата*, односно владеење на мала група богати граѓани (*oligoi* – малку); на подолното скалило според Платон е *демократијата*, кај која власта е во рацете на неуката толпа, односно владее мнозинството. При тоа, поимот на демократија Платон го сведува на една варијанта кон која често се стреми демократијата: „една држава која не се управува ниту од разумот, ниту од мотивот на чесноста, а ниту од паричната моќ... барањето на граѓаните за слобода е толку големо што целосно го минира владеењето на општеството (анархија).“²⁶ Најлошата форма на владеење претставува *тиранијата*, која лесно може да настане од демократијата кога власта ќе ја преземе лаком властодржец. Острата критика на демократијата, како облик на владеење кој „ги маргинализира мудрите“, произлегува од позициите на Платон според кого обезбедувањето на слобода и политичка еднаквост се коси со одржувањето ред, авторитет и стабилност.²⁷ Оттука, тој сметал дека е неопходно почитување на законите како начин за ограничување на овластувањата на носителите на моќ, односно на т.н. филозофи-кралеви.

Во своето подоцнежено дело *Закони*, Платон ќе истакне дека најдоброто државно уредување е комбинација на аристократски и демократски елементи,²⁸ при што за прв пат во историјата на организација на државната власт, Платон ја изложил теоријата за „мешана држава“ која има елементи на монархија и демократија со цел да се востановат принципи според кои ќе постои рамнотежа на политичките сили.²⁹ Платоновата критика го засенила демократскиот сјај на Атина бидејќи, според него, Атина не ги исполнила критериумите на неговата *Политеја*, држава заснована на праведноста како највисока доблест.

Сепак, идеите на Платон подоцна се среќаваат во прилагоден облик. Имено, мешовитиот устав и распределбата на надлежностите со цел да се воспостави рамнотежа во организацијата на власта се само дел од обележјата на Римската република за кои подоцна дознаваме од Полибиј, а кои по својата суштина го следат моделот на грчкиот полис.

²⁶ Malnes, R. Midgaard, K. *Политичка филозофија*. Скопје: Феникс, 2003, стр. 27-28.

²⁷ Хелд, Дејвид. *Модел на Демократија*. Скопје: Академски печат, 2008, стр. 42.

²⁸ Митевски, Витомир. *Античка Филозофија*. Скопје: Аз-Буки, 2004, стр. 61.

²⁹ Ibidem, стр. 44.

Аристотеловата идеја за полисот е јасно изложена во неговото дело *Политика*. Неговата визија за државата претставува политичко единство на слободни граѓани кои се обединети низ основните клетки на заедништво: семејството, селото и полисот како најкрупно обединување на граѓаните. Аристотел користи телеолошки пристап кога зборува за функциите на државата, упатувајќи дека крајната цел на државата е да обезбеди подобар живот:

Кога неколку села ќе се обединат во единствена заедница, доволно голема за да е самоодржлива, настанува држава која се раѓа од чистите животни потреби на граѓаните и продолжува да постои со цел да обезбеди добар живот. Оттука, ако првите општествени облици се природни (се мисли на семејството и селото, заб. на авторот), и државата е природна форма бидејќи претставува краен облик на општеството. Бидејќи кога секоја ствар ќе го достигне својот финален облик, велиме дека тоа е неговата природа, без оглед на тоа дали зборуваме за човек, коњ или семејство. Освен тоа финалната кауза и нејзиниот продукт се најдоброто нешто кое е самодоволно. Затоа, видливо е дека државата е природна творба, а човекот по природа е политичко суштество. И оној кој по природа е издвоен од државата е лош човек или е бог.³⁰

Аристотел смета дека луѓето се дел од државата. Но, според законот на природата, државата е „над семејството и над секој поединец, бидејќи целината е нужно позначајна од деловите“, што го нагласува местото на државата како врвна институција во организацијата на граѓаните. Но, според Аристотел, државата ја изразува највисоката цел на граѓаните, а не највисок орган на власт или обврзувачки авторитет со апсолутен суверенитет.³¹

Аристотел е автор на уште една класификација на државното уредување, по примерот на неговиот учител Платон. Според Аристотел, постојат шест облици на државно уредување, три добри и три лоши. Монархија, аристократија и политеја (република) претставуваат три

³⁰ Aristotle, *Politics*. Достапно на: <http://classics.mit.edu/Aristotle/politics.1.one.html>.

³¹ Шкарик, Светомир. Иванов, Горге. *Политички теории: Антика*. Скопје: Правен факултет „Јустинијан Први“, 2006, стр. 284.

добри облици на владеење кои меѓусебно се разликуваат според бројот на носителите на власта. Така, Аристотел смета дека политејата е потраен облик од аристократијата „бидејќи мнозинството ја има поголемата моќ, а луѓето повеќе го сакаат уредувањето што им дава еднаквост. Од друга страна, богатите стануваат агресивни и сакаат да ја зголемат нивната моќ, доколку државата им овозможи превласт.“

Во лошите облици на власта, Аристотел ги вбројува тиранијата, олигархијата и демократијата, кои настануваат по пат на отстапување од трите добри облици на владеење: „Тиранијата е монархија во која монархот се грижи само за сопствените интереси, олигархијата ги има предвид единствено интересите на богатите, а демократијата интересите на сиромашните“. Аристотел смета дека добрата власт треба да се грижи за општите интереси, односно за интересите на граѓаните, па оттука и тој, по стапките на Платон, трага по идеалниот модел на држава. Според своите гледишта, Аристотел претставува своевиден претходник на идеите за мешовит облик на државно уредување бидејќи тој пристапува кон комбинирање на добрите и лошите облици на државно уредување. При тоа, пристапува кон комбинирање на слободата, имотот и способноста како основни начела на демократијата, олигархијата и аристократијата. Оттука, Аристотел зборува за „државите кои се стремат кон демократија – политеи“, а од друга страна се „државите кои се стремат кон олигархија и кои се нарекуваат аристократии.“³² Најдобриот државен облик Аристотел го гледа во аристократијата, како држава со која сите граѓани ќе можат да раководат во подоцнежниот период од својот живот бидејќи тогаш би биле најспособни и би имале еднакви политички права. Според Аристотел, за да можат граѓаните да раководат со државата неопходно било да се стекнат со соодветно образование и воспитување засновано на клучните етички начела. Имено, тој воспитувањето на граѓаните го сметал како најзначајна државна задача и најзначајно средство за одржување на државното уредување.³³

Неспорно е влијанието на Аристотеловото творештво врз римската правно-филозофска мисла, а со тоа и врз идеите поврзани со поимот *res publica* во Рим. Имено, римската филозофска мисла речиси секогаш била засенета од сјајот на грчката филозофија, која важела за примарна и оригинална. Претпоставеното грчко влијание отсекогаш водело до тоа

³² Aristotle, *Politics*, достапно на: <http://classics.mit.edu/Aristotle/politics.1.one.html>.

³³ Види повеќе кај Шкарик, Светомир. Иванов, Горге. *Политички теории: Антика*. Скопје: Правен факултет „Јустинијан Први“, 2006, стр. 287.

римската култура да има ограничено значење во поглед на оригиналноста при создавањето на државата и правото.³⁴ Сепак, во последните години повеќе автори ја оспоруваат грчката оригиналност како изворно творештво, која „не настанала како создавање од ништо, или како израз на субјективната состојба на духот, туку како давање на нови форми на постоечката традиција.“³⁵ Влијанието на грчката култура врз останатите народи во тоа време било неизбежна историска нужност.

4. Заклучни согледувања

Римската оригиналност се сведува на преземање на грчката култура и нејзино модифицирање согласно сопствените општествено-политички текови, со една нагласена разлика – тие не извршиле пасивно преземање на грчкото културно наследство, туку му давале сопствен белег. Додека кај другите народи се одвивал процесот на хеленизација, Римјаните останале Римјани, истакнувајќи ја својата посебност, но истовремено и отвореност кон Грција. Заради тоа, Римјаните се познати како втор класичен антички народ.³⁶ Во поглед на придонесот кон филозофската мисла, Римјаните од денешен аспект често се сметаат како „нефилозофски народ“ кој е многу поблизок до конструирањето на т.н. „практична филозофија“, заради тенденцијата кон предлагање на практично применливи решенија за државното уредување наместо догматско теоретизирање. Влијателната грчка култура ја пренела филозофијата во Рим, но таа добила посебни особености и вредности својствени само за Римската република. Римските филозофи силно ги критикувале грчките епикурејци и стоици, а за сметка на тоа ја развивале филозофијата во насока на јакнење на внатрешниот државен потенцијал и создавање силна држава. Во последните години од Републиката, особено во услови на политичка криза и услови за војна, филозофијата често го зазема местото на политиката и служи како инструмент за изнаоѓање решенија. Римјаните се стремеле кон истиот идеал присутен во Стара Грција – како да се создаде и примени најдобриот облик на државно уредување во Римската република.

³⁴ Lucic, Zdravko. *Ciceron I Prirodno Pravo*. Pravni Fakultet Univerziteta u Sarajevu, 2006, стр. 43.

³⁵ Ibid, стр. 43.

³⁶ Ibid, стр. 44.

Користена литература:

- Aristotle, *Politics*. Translated by Benjamin Jowett. Written 330 B.C.E. Достапно на: <http://classics.mit.edu/Aristotle/politics.1.one.html>.
- Flower, I. Harriet. Ed. *The Cambridge Companion to the Roman Republic*. Cambridge University Press, 2006.
- Glendon, Mary Ann. *Cicero Superstar*. January, 2010. Достапно на: < <http://www.firstthings.com/article/2010/01/cicero-superstar> > .
- Lakoff, Sanford. *Democracy: History, Theory, Practice*. Westview Press, 1996.
- Lakoff, Sanford. *Ten Political Ideas that have shaped the World*. Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, 2011.
- Lucic, Zdravko. *Ciceron I Prirodno Pravo*. Pravni Fakultet Univerziteta u Sarajevu, 2006.
- Malnes, Raino. MIDgaard, Knut. *Политичка филозофија*. Скопје:Феникс, 2003.
- Millar, Fergus. *The Roman Republic in Political Thought*. Hanover and London: University Press of New England, 2002.
- Momigliano, Arnaldo. *Alien Wisdom: The Limits of Hellenization*. Cambridge: Cambridge UP, 1990.
- Plato. *Republic*. Translated by John Ljewelyn Davies and David James Vaughan. Wordsworth Editions Limited, 1997.
- Plutarch. *The Lives of the Noble Grecians and Romans*. Translated by John Dryden. New York: Random House, 1932.
- Krimkevich, Alex. *Saving the State: Roman Resistance to Greek Influence*, Достапно на: <<http://boothprize.stanford.edu/0708/IHUM-Krimkevich.pdf>> .
- Thucydides. *The Peloponnesian War*. Translated by Martin Hammond, Oxford University Press, 2009.
- Митевски, Витомир. *Античка Филозофија*. Скопје: Аз-Буки, 2004.
- Хелд, Дејвид. *Модели на Демократија*. Скопје: Академски печат, 2008.
- Шкарик, Светомир. Иванов, Ѓорге. *Политички теории: Антика*. Скопје: Правен факултет „Јустинијан Први“, 2006.

Doc. Dr. Hristina Runceva Tasev,
Faculty of Law "Iustinianus Primus", Skopje

THE INFLUENCE OF THE ANCIENT GREEK LEGAL PHILOSOPHY ON THE IDEAS OF THE ROMAN *RES PUBLICA*

An Abstract

The article aims to outline the impact that the Greek model of the city-state and the ideas of its most influential philosophers had made to the development of the Roman Republic. The comparative analysis of the government organization serves to point out that in spite of the Greek democracy, the Roman republic becomes a model of a "pluralistic autonomy", with a necessity for balancing various groups, a process that in modern states is accomplished by formal power-sharing agreements. Under the influence of Greek thought, "Latin Hellenism" was born, whereupon the Romans undertook a significant part of the Greek culture and tradition, but also created a unique political model embodied in the Roman res publica. In terms of contribution to the philosophical thought, the Romans were regarded as "non-philosophic," which is much closer to the construction of the so-called "practical philosophy," because of the tendency to propose practical solutions for effective polity, rather than dogmatic theorizing. The influential Greek culture had transmitted its philosophy in Rome, but with an additional special characteristics and values inherent only to the Roman Republic.

Key words: *Greek city-state, Roman res publica, legal philosophy*

проф. д-р Владо Бучковски¹
проф. д-р Гоце Наумовски²
доц. д-р Есин Кранли Бајрам³

РИМСКОТО ПОЛИТИЧКО ГОВОРНИШТВО НИЗ ПРИМЕРОТ НА *MARCUS PORTIUS CATO* (КАТОН СТАРИОТ)

Прегледна научна статија

УДК:808.5(37)

808.5:929 Marcus Potius Cato

Резиме

Низ историјата величана, но и оспорувана, омаловажувана, вулгаризирана, па дури и негирана, реториката успеала да се воздигне и да ги преживее сите падови предизвикани, пред сè, од условите во кои опстојувала. Доказ дека реториката е извонредно значаен домен на „човечките работи“ е фактот што таа била тема на интерес на исклучително значајни и влијателни историски личности, кои во својот професионален живот, доаѓале во непосреден контакт со неа. Така, таа станува поле на истражување на бројни философи, писатели, правници, новинари, политичари, имиња кои и тоа како останале трајно врежани во колективната меморија на човештвото. Фокусот на овој труд ќе биде ставен на особеностите на реториката на Катон Стариот како претставник на изразениот конзервативизам. Покрај тоа, трудот се осврнува и на историски развој на говорништвото во Стариот Рим.

Клучни зборови: *реторика, развој на говорништвото во Стар Рим, Катон Стариот*

¹ Редовен професор на Правниот факултет „Јустинијан Први“, Скопје.

² Редовен професор на Правниот факултет „Јустинијан Први“, Скопје.

³ Доцент на Правниот факултет „Јустинијан Први“, Скопје.

